

SOCIOEKONOMINĖ LIETUVOS KAIMO BŪKLĖ: ŪKININKAVIMO ASPEKTAI

Valentina Ratkevičienė

Mykolo Romerio universitetas

El. paštas: valenti@cablenet.lt

Elena Kocai

Lietuvos socialinių tyrimų centras

El. paštas: elena.kocai@yahoo.com

Anotacija

Nūdienos Lietuvos kaime yra daug neišspręstų problemų: nepakankamai išplėta kaimo socialinė infrastruktūra, žemas dalies gyventojų išsilavinimas ir profesinės kvalifikacijos stoka, neaiški kaimo ateities perspektyva ir t.t. Šie veiksniai atsiliepia socioekonominėi kaimo gyventojų būklei, kuri daro įtaką jų užimtumo mažėjimui, nedarbui, gyvenimo lygio smukimui, blogina demografinius rodiklius, didina emigraciją ir kt. Šiame straipsnyje nagrinėjama dabartinio Lietuvos kaimo socioekonominė būklė, turinti įtakos ūkininkavimui: analizuojami bendrosios žemės ūkio politikos, jaunimo įtraukimo į ūkininkavimą klausimai, ūkininkų ūkių Lietuvoje skaičius ir plotai, kaimo darbo jėgos aktyvumas, užimtumas, nedarbo ir skurdo lygiai, emigracija bei kitos problemos.

Pagrindiniai žodžiai: žemės ūkis, kaimas, ūkininkavimas, bendroji žemės ūkio politika (BŽŪP).

Įvadas

Tyrimo problema ir aktualumas. Nors Lietuvos ūkininkų ūkiai gana ramiai, be didesnių praradimų, pergyveno nuo 2008 m. prasidėjusią ekonominę krizę, tačiau kaime iki šiol išlieka nemažai problemų, darančių įtaką kaimo gyvenimo kokybei ir ūkinei veiklai. Išliko daug spręstinių klausimų, tarp kurių ypač aktualūs yra nedarbo mažinimas, smulkiųjų ūkių veiklos efektyvumo didinimas, jaunimo įtraukimas į ūkininkavimą. Šie klausimai lemia tiek dabartinę kaimiškų vietovių būklę, tiek ir ūkininkų veiklos ilgalaikes perspektyvas. Išanalizavus susiklosčiusią padėtį Lietuvos kaime, galima priimti kai kuriuos sprendimus, kurie leistų išspręsti socialines, ekonomines problemas ir prisidėtų didinant ūkininkų įnašą į valstybės bendrojo vidaus produkto (BVP) kūrimą.

Daug informacijos apie kaimo raidą, ūkininkavimą ir su juo susijusius klausimus pateikiama LR žemės ūkio ministerijos dokumentuose bei internetinės svetainės puslapyje, Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto, kitų mokslo centrų bei aukštųjų mokyklų leidiniuose. Šiais klausimais domisi nemažai akademinės bendruomenės atstovų, pagrindiniai jų: A. Stulginskio universitete – V. Atkočiūnienė, N. Stončiuvienė, J. Žukovskis, A. Aleksandravičius, V. Vitunskienė, Šiaulių universitete – J. Jasaitis, K. Ališauskas, T. Tamošiūnas, R. Krankalis, R. Klimas, A. Klimienė, Mykolo Romerio universitete – V. Gražulis, A. Baležentis, V. Ratkevičienė, S. Nefas, Lietuvos agrarinės ekonomikos institute – R. Melnikienė, D. Vidickienė, G. Kuliešis, E. Ribašauskienė ir kt. Socialines ir ekonomines ūkininkų veiklos problemas taip pat analizuoja Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centro, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Gyvulininkystės instituto, kai kurie Kauno technologijos ir Vytauto Didžiojo universiteto padaliniai. Verta paminėti ir ankstesnius autorius, tyrusius šią problematiką: P. Vasinauską, K. Jasiūną, A. Stancevičių, M. Treinį. Išskirtinio dėmesio susilaukė A. Poviliūno monografija „Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius ir ūkininkijos ekonominė raida“ (2008). Tačiau pasigendame glaudesnio mokslinių tyrimų koordinavimo, kompleksinio susikaupusių socialinių ir ekonominių problemų kaime analizavimo ir sprendimo, kuriant tarpuniversitetines grupes bei vykdant užsakomuosius ir mokslininkų iniciatyva suformuotus projektus kaimo plėtros ir ūkininkavimo tematika.

Tyrimo objektas – socioekonominės būklės (2008-2012 m.) pokyčiai Lietuvos kaime ūkininkavimo aspektu. Tiriamąjį laikotarpį sąlygojo 2008 m. prasidėjusi finansinė krizė, kuri labai pablogino verslo sąlygas tiek mieste, tiek kaime: išaugo nedarbas, sumažėjo gyventojų perkamoji galia, gana daug sunkumų iškilo agrarinės produkcijos eksportuotojams ir kaimo infrastruktūros projektų vykdytojams.

Tyrimo tikslas – ištirti socioekonominės Lietuvos kaimo būklės aspektus, susijusius su ūkininkų veiklos perspektyvomis ir pateikti pasiūlymus šiai situacijai gerinti.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti bei įvertinti informaciją kaimo būklės ir ūkininkavimo tematika, surinktą kai kurių Lietuvos rajonų seniūnijose kraštotyrimų ir sociologinių ekspedicijų, kurias organizavo „Versmės“ leidykla, metu.

2. Naudojantis moksline literatūra, statistiniais duomenimis ir mūsų atliktu tyrimu, išnagrinėti pagrindinius ūkininkavimo trukdžius.

3. Pateikti išvadas bei rekomendacijas, kurios paskatintų ūkininkavimo plėtrą mūsų šalyje.

Tyrimo metodika. *Duomenų rinkimo metodai* – mokslinės literatūros analizė, sociologinė apklausa (interviu), statistinių duomenų analizė.

Tyrimo imtis. Siekiant ištirti dabartiniam kaimui būdingas problemas, išnagrinėta „Versmės“ leidyklos iniciatyva organizuotų ekspedicijų metu mūsų surinkta medžiaga, lankant ūkininkų ūkius ir bendraujant su jų savininkais bei

kitais tų vietovių gyventojais. Tyrimas buvo atliktas 2008-2012 m. laikotarpiu. Jis apėmė kaimo vietas, esančias Onuškio, Semeliškių, Aukštadvario (Trakų r.), Rietavo (Plungės r.), Bijotų, Upynos (Šilalės r.), Skaudvilės (Tauragės r.) seniūnijose. Apklausoje iš viso dalyvavo 36 informantai – ūkininkai ir jų šeimos nariai: 30 vyrų ir 6 moterys. Visi apklaustieji buvo vyresni nei 50 metų. Tyrime taikyti struktūrizuoto ir laisvo interviu metodai, siekiant išsamiau atskleisti kaimo gyvenimo ir ūkininkų veiklos problemas. Atliktas tyrimas nepretenduoja į reprezentatyvumą, tačiau parodo tam tikrus aspektus, būdingus Lietuvos kaimo situacijai.

1. Kaimo situacijos pokyčiai

Lietuvos kaimas – tai istoriškai susiklostęs teritorinis, o iki 1945 m. ir administracinis bendruomeninis vienetas, kurį sudarė vienkiemiai (daugiausiai ūkininkų sodybos) ir išlikusios gyvenvietės (bažnytkaimiai, mažieji tradiciniai miesteliai ir pan.). Apibūdinant kaimą, tiek kasdieniame gyvenime, tiek žiniasklaidoje kalbama bei rašoma gana prieštaringai. Paprastai turima omenyje, kad kaimas yra visa tai, kas nėra miestas (vadinamasis „likutinis“ požiūris) ir apibrėžiamas kaip vietovė, esanti už miesto ribų. Regiono „kaimiškumas“ iš esmės yra suvokiamas kaip kontrastas urbanizuotam gyvenimui. Kaip teigia V. Uždavinienė ir E. Ribašauskienė (2002), kaimas – tai tam tikra teritorija, su gamtos ir žmonijos suformuotu kraštovaizdžiu, nedideliu gyventojų skaičiumi, skirtingomis nei mieste jų gyvenimo sąlygomis bei kokybe, vienokia ar kitokia gamybinės bei socialinės sferos objektų santalka bei atitinkamomis veiklos kryptimis, regionine kultūra ir gyvenimu. Europos Sąjungoje kaimo vietovėms priskiriamos iki 6 tūkst. gyventojų turinčios gyvenvietės, tačiau kai kuriose valstybėse narėse ši riba nustatoma skirtingai.

Dabartinis Lietuvos kaimas esminius pokyčius patyrė 1990 m., atkūrus šalies nepriklausomybę. Visų pirma, pasikeitė kaimo gyventojų socialinė padėtis. Pagal LR Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo ir Žemės reformos įstatymus 1991-2003 m. įsikūrė 277,9 tūkst. privačių (daugiausia – šeimos) ūkių. Dauguma ūkių buvo gana smulkūs: 62 proc. turėjo iki 5 ha, 32 proc. – nuo 5 iki 20 ha. Tiesa, smulkaus ūkio sąvokos turinys dvidešimtajame amžiuje gana ryškiai keitėsi. Pirmojoje (1918-1940 m.) Respublikoje smulkiais ūkiais buvo laikomi tie, kurių valdos siekė iki 10 ha. 11-25 ha ūkiai buvo laikomi vidutinio dydžio, o turintieji daugiau nei 25 ha – stambiaisiais (Aleksa, 1999, Povilaitis, 1988, ir kt.). Antrosios Respublikos (nuo 1990 m.) viešosios erdvės šaltiniuose galima rasti teiginių, kad ir 50 ha turintis šeimos ūkis laikomas smulkiu, o kai kurie autoriai laikosi nuomonės, esą perspektyvus gali būti tik ūkis, valdantis per 500 ha. Taigi sąvokų kaita – akivaizdi.

Kaime gana sparčiai mažėja gyventojų. XX a. pradžioje ES kaimuose gyveno 85 proc. gyventojų, o XXI a. pradžioje jų liko apie 51,7 proc. Mažiau kaimo gyventojų yra ekonomiškai stipriose šalyse – vidutiniškai 25,5 proc., o ekonomiškai silpnose – vidutiniškai 57,9 proc. (Vaitekūnas, 2006). 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje buvo 21,8 tūkst. kaimų, turinčių iš viso 1 151,8 tūkst. gyventojų. 2012 m. pradžioje buvo apie 20 tūkst. kaimų, o bendras kaimo gyventojų skaičius – apytiksliai 999 tūkst. Tai rodo, kad per pastarąjį dešimtmetį kaime gyventojų sumažėjo beveik 153 tūkst. Beveik 2 tūkstančiai kaimų liko be gyventojų ir nustojo egzistavę. Dabartiniu metu kaimiškojoje dalyje gyvena trečdalis visų Lietuvos gyventojų. Statistikos duomenys rodo, kad Lietuvoje vyrauja nedideli kaimai – beveik 40 proc. sudaro kaimai, turintys iki 9 gyventojų (Lietuvos statistikos departamentas, 2013).

Plečiantis laisvajai rinkai kuriami tiek stambaus, tiek smulkaus verslo sampratą atitinkantys ūkininkų ūkiai, steigiamos kaimo turizmo sodybos., neagrarinio verslo įmonės. Formuojasi kaimo savivaldos pradmenys (naujausiu laikų kaimo bendruomenės), keičiasi ir kaimo kultūrinis gyvenimas. Dalis kaimo gyventojų, daugiausia jaunimas, išvyko į miestus. Kai kurie kaimo gyventojai išvyko dirbti į užsienį, daugiausia – į ES šalis. Matome ir naujas, priešingas tendencijas: postindustrinėje visuomenėje kai kuriose išsivysčiusiose ES valstybėse narėse daugėja gyventojų, persikeliančių į kaimiškas vietas ir jose kuriančių arba įsigyjančių sodybas. Pagerėjus susisiekimui su užmiesčiais, nemaža dalis žmonių, gyvenančių kaime, kasdien važinėja dirbti į miestus. Pastarieji savęs net nelaiko „kaimiečiais“. Be to, atsirado „antrųjų namų“ sąvoka, išreiškiantį tai, kad miestiečiai įsigyja kaime sodybas, kuriose praleidžia laisvalaikį.

Žinoma, kaimo kaita vyksta visoje Europoje: keičiasi kaimo gyventojų skaičius ir sudėtis, užimtumas ir gyvenimo būdas. Gyvenamosios kaimo vietovės svarbios dėl savo naudingumo, t.y. jų indėlio į šalies ūkį, todėl kiekvienai valstybei svarbu remti kaimo ekonomiką ir bendruomenes, kad šios vietovės taptų patrauklios gyventojams ir perspektyvios verslui.

2. Ūkininkavimas Lietuvoje ir ES

Kaimo ir žemės ūkio sąvokos yra susijusios, tačiau netapačios. Nors, kaip jau minėta, dabartiniu metu kaime gyvena per 33,2 proc. mūsų šalies gyventojų (Lietuvos statistikos metraštis, 2012), tačiau žemės ūkyje dirba tik apie 8 proc. visų užimtų gyventojų. Dalis kaimo gyventojų su žemės ūkiu turi mažai ką bendra, nes jie, pavyzdžiui, užsiima kaimo turizmu arba plėtoja kitus verslus. Vis dėlto žemės ūkis iki šiol išlieka kaip pagrindinis darbdavys ir svarbiausia ūkio šaka žmonėms, gyvenantiems kaime, nes ketvirtadaliui gyvenančiųjų tokiu būdu yra užtikrinamos darbo vietos. Be to, žemės ūkio ir maisto produkcija sudaro beveik penktadalį viso Lietuvos eksporto.

Ūkininkų ūkių registro duomenimis, Lietuvoje 2013 m. sausio 1 d. buvo registruoti 113,8 tūkst. ūkininkų ūkių. Jų valdomas bendras žemės plotas sudarė 1 095380 ha, o vidutinis ūkio dydis siekė 9,6 ha. Ūkininkų ūkių skaičius šalyje 2013 m. sausio 1 d., palyginti su 2012 m. liepos 1 d., padidėjo 1138. Beveik pusę (47 proc.) sudaro ūkiai,

kuriuose ūkininkauja asmenys nuo 41 iki 65 metų amžiaus, 17 proc. sudaro jaunieji ūkininkai, t.y. asmenys iki 40 m. amžiaus. o 36 proc. ūkininkų – vyresni nei 65 m. amžiaus. 101,3 tūkst. ūkininkų dirba su šeimos nariais arba samdomais (dažniausiai laikinai, sezono metu) darbininkais.

2013 m. pradžioje daugiausia buvo naudojama nuosava žemė. Ji sudarė 86 proc. Iš privačių asmenų nuomojamos žemės dalis sudaro 10 proc, o iš valstybės nuomojamos žemės dalis tesiekia 4 proc. visos ūkininkų naudojamos žemės. Pagal žemės plotą Lietuvoje vyrauja smulkūs ūkiai, kurių plotas yra nuo 3 iki 10 ha. Jų skaičius sudaro 41 proc. visų ūkininkų skaičiaus. 30 proc. sudaro ūkiai iki 3 ha, o 18 proc. – ūkiai, kurių bendras žemės plotas yra nuo 10 iki 20 ha. Stambiausieji ūkiai, valdantieji daugiau kaip 50 ha, sudaro tik 2 proc. (Ūkininkų ūkių registro 2013 m. duomenys, 2013).

Europos Sąjungoje yra 12 mln. ūkininkų, kuriems ūkininkavimas yra pagrindinė veikla. Žemės ūkio sektoriuje ir nuo jo žaliavų tiekimo labai priklausomoje žemės ūkio produktų perdirbimo pramonėje sukuriama 6 proc. ES bendrojo vidaus produkto (BVP), veikia 15 mln. įmonių, kuriose dirba 46 mln. žmonių. ES verčiamasi pačia įvairiausia, tarp jų įprastine – intensyviaja ir ekologine žemdirbyste. Ši įvairovė dar padidėjo į ES įstojus naujoms Vidurio ir Rytų Europos šalims. Paplitę šeimų ūkiai, dažnai perduodami iš kartos į kartą. Vidutinis ūkio dydis ES – apie 15 ha. Palyginimui: JAV yra tik 2 mln. ūkininkų, o vidutinis amerikiečio ūkis yra apie 180 ha dydžio (Ūkininkavimo Europoje apžvalga, 2013).

ES žemės ūkis yra pagrindinis ekonomikos sektorius, kuris tiesiogiai skatindamas su maisto gamybos ir perdirbimo pramone susijusios rinkos veiklą, prisideda prie ES BVP ir darbo vietų kūrimo. Kaimo vietovėms priskiriama per 77 proc. ES teritorijos: 47 proc. užima dirbama žemė, 30 proc. – miškai. Dalis žemės ūkio paskirties plotų ES yra kalnų vietovėse, o kurių gamtinės sąlygos sunkina ūkininkavimą. Lisabonos sutarties 39 straipsnyje teigiama, jog žemės ūkis yra specifinis sektorius, kuriam būdingas ilgas gamybos ciklas ir įvairūs rinkos trūkumai, pavyzdžiui, didelis rinkos nepastovumas, stichinių nelaimių grėsmė, didelė rizika, nepakankamas paklausos lankstumas. Akcentuojama tai, kad ūkininkai maisto tiekimo grandinėje negali diktuoti kainų, o tik turi prie jų prisitaikyti. Mūsų atlikto kaimiškujų vietovių tyrimo metu nustatyta, kad ūkininkai nuolat skundžiasi dėl mažų žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų. Jie teigia, kad už ūkiuose pagamintą produkciją mokama labai mažai, lyginant su tuo, kokį pelną gauna produkcijos perdirbėjai, gamindami pakuotę ir perdirbdami, pavyzdžiui, žaliavinį pieną. Iš tiesų produkcijos perdirbėjai ir prekybininkai nuolat akcentuoja įvairias priežastis, dėl kurių jie esą verčiami didinti kainas. Dangstantis laisvosiomis rinkos nuostatomis, tai leidžia jiems gauti daugiau pelno, nes valdžios institucijos praktiškai nevykdo jokios kainų kontrolės ir netaiko jokių apribojimų. Ūkininkavimas reikalauja daug investicijų ir nemažų žmoniškųjų išteklių, o šios veiklos rezultatai matomi tik po kelių mėnesių ar net po metų, tačiau ar ši veikla bus pelninga, niekas negali garantuoti.

Kaip žinome, Europos Sąjunga yra unikali ekonominė ir politinė dabar jau 28 valstybių partnerystė. Kartu šios šalys užima didžiąją žemyno dalį. ES remia ūkininkus todėl, kad ūkininkavimas nėra labai pelninga veikla, o ūkininkų investicijos gali bet kada tapti nuostolingomis dėl nuo jų nepriklausančių ekonominių bei meteorologinių aplinkybių. 2014-2020 m. Bendrosios žemės ūkio politikos (BŽŪP) biudžetas visoms valstybėms narėms sudaro 95 mlrd. eurų (dabartinėmis kainomis). Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika siekia remti tokį ūkininkavimą, kuriuo užtikrinamas patikimas aprūpinimas maistu (nežiūrint klimato kaitos), tvarus ir darnus visos Europos kaimo vietovių vystymasis, įskaitant ir tas, kuriose ūkininkavimo sąlygos sudėtingos.

Sąvokos „tvarus“, ir „darnus“ apibūdinamos panašiai. Pagal apibrėžimą **tvarus** yra „vystymasis, kuris tenkina dabarties poreikius, nekenkiant ateities kartoms. Tai garantija, kad dabartinis augimas nemažina ateities kartų augimo galimybių. Šis vystymasis apima tris esminius požūrius: ekonominį, aplinkos ir socialinį, į kuriuos reikia vienodai atsižvelgti politiniu lygmeniu“. 2001 m. priimtą ir 2005 m. pataisytą tvaraus vystymosi strategiją papildė aplinkos klausimų integravimas į aplinkai poveikį darančias Europos politikos sritis. **Darnus** vystymasis suprantamas kaip „kompromisas tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų, sudarantis galimybes pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų“ (Europos teisės aktų santraukos).

Bendroji žemės ūkio politika Europos ūkininkams sudaro sąlygas patenkinti 500 mln. Europos gyventojų poreikius. Jos tikslas – užtikrinti ūkininkų gyvenimo lygį ir visų ES gyventojų stabilų aprūpinimą saugiais maisto produktais vartotojams prieinamomis kainomis. Nors Bendroji žemės ūkio politika pradėta vykdyti 1962 m., tačiau jos sąlygoti pokyčiai išvelgiami ir šiandien. Bendrosios žemės ūkio politikos lėšos numatomos skirti šioms sritims: ūkininkų pajamoms išlaikyti ir tvariam ūkininkavimui remti; rinkos rėmimo priemonėms; kaimo plėtros priemonėms.

Dėl bendrosios žemės ūkio politikos raidos ir istoriškai susiklosčiusių referencinių išmokų dydžių skirtingiems ūkiams, skirtingoms valstybėms narėms ir skirtingiems regionams skiriama parama gali būti labai nevienoda. Sumažinti skirtumus tarp valstybių narių, regionų ir ūkininkų rėmimo per 2014-2020 m. yra vienas iš svarbiausių 2013 m. priimtoms BŽŪP reformos tikslų. Taip siekiama, kad BŽŪP taptų teisingesnė. Šalyse, kurios į ES įstoję 2004 m. ir vėliau, tiesioginės išmokos grindžiamos fiksuota suma už hektarą, kuri visiems šių valstybių narių ūkininkams yra vienoda. Todėl Lietuvos ūkininkai ne kartą kėlė klausimą dėl išmokų suvienodinimo su senosiomis ES valstybėmis narėmis.

Apklausiant ekspedicijų metu mūsų tyrime dalyvavusius ūkininkus, išryškėjo, kad jie buvo sunerimę ir dėl 2007-2013 metais teiktos ES paramos. Dalis apklaustųjų manė, jog ši parama gali baigtis. Ūkininkas D. J.³ (54 metų) teigia (kalba netaisyta): „*Dabar tai mums gerai, mes gauname europinę paramą, pagal kurią galime modernizuoti ūkį, pirkti techniką, įrengimus, nors galime pasakyti, kad tų skiriamų lėšų mums nepakanka. Reikalinga dar ir savo lėšų į ūkį įdėti. Bet vis šiokia tokia parama. Bet kas bus, kai ši parama baigsis, nes ji tik numatyta iki 2013 m. Kas bus toliau, ar dar bus ūkininkai remiami?*“.

Dėl tolesnės paramos ūkininkams jau buvo pradėta svarstyti anksčiau. Dar 2010 m. birželio mėn. Europos parlamentas priėmė rezoliuciją dėl bendrosios žemės ūkio politikos ateities po 2013 m. (2009/2236(INI)). Buvo išskelti pagrindiniai uždaviniai, kuriuos reikės spręsti:

- nauji bendrosios žemės ūkio politikos prioritetai XXI amžiuje;
- teisinga bendroji žemės ūkio politika;
- maisto kokybė;
- ekologiška plėtra;
- biologinė įvairovė ir aplinkos apsauga;
- Europos žemės ūkis ir kt. klausimai.

Europos parlamento pranešėjas George Lyon apibrėžė patikimos daugiafunkcinės maisto politikos, pagal kurią ūkininkams būtų teikiama efektyvi tikslinga parama ir kuri būtų naudinga plačiajai visuomenei, prioritetus. Jis nurodė, kad siekiant teisingesnės, ekologiškesnės ir tvaresnės BŽŪP, ji turėtų būti suskirstyta į šias pagrindines temas: aprūpinimo maistu saugumas ir sąžininga prekyba, tvarumas, Europos žemės ūkis, biologinė įvairovė ir aplinkos apsauga bei ekologiška plėtra (Europos parlamentas dėl Bendrosios Žemės ūkio politikos ateities po 2013 m., 2010).

Dabartinėje reformuojamoje BŽŪP yra pateikiama 2 ramsčių struktūra, pagal kurią bus vadovaujama teikiant paramą. Pirmasis ramstis apima tiesiogines išmokas, paramą ūkininkams ir krizių valdymą. Antrasis ramstis apima kaimo plėtros programą. Reformuojami žemės ūkio paketo dokumentai tiesiogiai susiję su strategija „Europa 2020“. 2014-2020 m. laikotarpiu iš ES biudžeto pirmajam ramsčiui numatyta skirti 281,8 mlrd. eurų (973 mlrd. Lt), o antrajam ramsčiui planuojama skirti 89,9 mlrd. eurų (310,4 mlrd. Lt).

Dėl darbo sunkumo ir dėl to, kad norint pradėti ūkininkauti reikia nemažų investicijų, Europoje ūkininkų skaičius mažėja. Šiuo metu 4,5 mln. Europos ūkininkų (30 proc. ūkininkų) yra vyresni nei 65 m. ir tik 6 proc. – jaunesni nei 35 m. (Ūkininkavimo Europoje apžvalga, 2013). Būtina padidinti šios profesijos patrauklumą ir padėti jaunimui įsitraukti į šią veiklą. Norint skatinti kartų kaitą žemės ūkio sektoriuje, BŽŪP numatomas pagalbos įsikurti mechanizmas. Vykdam 2013 m. reformą, bus teikiama naujo pobūdžio pagalba jauniems ūkininkams: per pirmuosius penkerius veiklos metus jiems mokamos 25 proc. didesnės tiesioginės išmokos.

ES parama, teikiama Lietuvos ūkininkams, palyginti su kitomis ES valstybėmis, yra mažesnė. Dabartiniu, t.y. pereinamuoju, laikotarpiu iki 10 proc. sumažinta nacionalinė parama. Europos Komisijos sprendimu Lietuvos ūkininkai, ypač stambieji, patyrė didelių nuostolių, nes Lietuva papildomoms nacionalinėms tiesioginėms išmokoms privalo taikyti moduliaciją skirtingo dydžio ūkiams. Todėl ūkininkams lieka daug klausimų, kaip bus teikiama ES parama 2014-2020 m. laikotarpiu. Pagal planuojamus rodiklius Lietuvai, kaip ir kitoms naujoms ES narėms ir vėl numatoma mažesnė parama.

3. Jaunimo skatinimas ūkininkauti

Kaip jau minėta, tarp Europos ūkininkų tik 6 proc. yra jaunesni nei 35 m. Statistikos duomenys rodo, kad nuo 2000 m. ūkininkų skaičius sumažėjo 9 proc., o jaunųjų ūkininkų – net 45 proc. Todėl ateityje gali iškilti labai rimta problema žemės ūkiui – kas perims ūkininkavimą?

Daugumai jaunimo ūkininkavimas nėra patraukli veikla. Jų skaičiaus mažėjimo tendencija yra aktuali ir Lietuvai. Kaip teigia europarlamentarė R. Morkūnaitė-Mikulėnienė (2012), ES žemės ūkio politikai metas atsigręžti į jaunuosius ūkininkus. Sprendžiant ūkininkų senėjimo problemą, pasak šios europarlamentarės, „svarbi užduotis politikams – kurti tokias sąlygas, kad kuo daugiau jaunų žmonių norėtų pasirinkti šį kelią“. „Kalbėdami apie žemės ūkio sektoriaus stiprinimą, kalbame apie apsirūpinimą maistu. Tai ir demografinių problemų, tokių kaip pasilikimas bei jaunų šeimų kūrimasis rajonuose, sprendimas, užtikrinantis regionų gyvybę, mažinantis takoskyrą tarp miesto ir kaimo. Todėl ir bendrosios žemės ūkio politikos rėmuose būtina užtikrinti vienodas išmokų sąlygas ūkininkams iš skirtingų valstybių“, – tvirtino Europos Parlamente ES bendrosios žemės ūkio politikos 50-mečio proga surengtame pirmajame suvažiavime minėta europarlamentarė.

Dabartinis jaunimas nenori imtis ūkio valdymo bei dirbti jame, kadangi žino, jog tenka dirbti be atostogų ir išieginų. Be to, šioje veikloje nėra pavaduojančių. Mūsų vykdytas kasmetinis ūkininkų tyrimas atskleidė, kad jie dirba nuo sutemos lig sutemos ir neturi laiko atostogoms. Kaip teigia patys informantai, „*nėra kada net gydytis susirgus, ar surasti laiko kitiems svarbiems atvejams*“. Net jei ir išvažiuoja papramogauti į miestą, jie negali atsitraukti nuo minčių apie darbą. Pavyzdžiui, užsiimantys gyvulininkyste gerai žino, kad gyvuliams reikalinga nuolatinė priežiūra, todėl jie privalo dirbti kiekvieną dieną.

³Siekiant tyrimo anonimiškumo ir konfidencialumo, tekste naudojami tik informantų inicialai. Kalba netaisyta.

Daugelyje šalių jaunimui sunku apsispręsti užsiimti žemės ūkiu, kadangi, imdamiesi veiklos šiame sektoriuje, jie turi išsipareigoti ją vykdyti mažiausiai penkerius metus. Pagalba įsikūrimui turėtų būti suskirstyta įvairiais lygmenimis. Iš tikrųjų reikėtų numatyti skirtingą paramą jauniems ūkininkams pagal tai, ar tai jų pagrindinė veikla, ar jie dirba ne visą darbo dieną, ar pan. Be to, pagal naują teisinį pagrindą ES turėtų atsižvelgti ne tik į jaunuosius ūkininkus, pradėsičius veiklą nuo 2014 m., bet ir į tuos, kurie ją pradėjo anksčiau. ES oficialiajame leidinyje „Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Europos jaunųjų ūkininkų ateities“ (2011/C376/04) savo nuomonę išsako pranešėjas Pedro Narro: „Europos lygmeniu mažiau nei 35 metų turinčiam ūkininkui tenka 9 daugiau nei 55 metų turintys ūkininkai. Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Portugalijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, Bulgarijoje, jaunųjų ūkininkų proporcija tikrai maža (1 jaunam ūkininkui tenka 20 daugiau nei 55 metų turintys ūkininkai). Tačiau kitose šalyse, pvz., Lenkijoje, Austrijoje ar Vokietijoje, vaizdas kitoks – jose santykis yra 1 su 3. Šie skirtumai iš esmės paaiškinami tuo, kad kai kurios šalys yra sukūrusios palankų teisinį pagrindą ir sugebėjo paskatinti kartų kaitą žemės ūkyje, teikdamos paskatas, susijusias su ūkio perdavimu“.

Lietuvoje šiam klausimui nebuvo skiriama pakankamai dėmesio. Tik pastaraisiais metais pradėta kalbėti apie jaunųjų ūkininkų išlaikymą ir skatinimą ūkininkauti. Ūkininkas R. B. (57 metų) sako: „*Lyginant ūkius su užsieniu, skiriamasis bruožas tas, kad ten iš kartos į kartą ūkis kuriamas ir perduodamas, ūkio istorija siekia 200 metų, o čia, Lietuvoje, ūkio istorija turi tik 20 metų, nes pradėjome ūkius vystyti nuo nulio. Dar kuo skiriasi ūkiai skiriamąja prasme, tai kad užsienyje labai stipriai išvystyta kooperacija*“.

Pastarųjų metų pasauliniai tyrimai rodo, kad dauguma jaunų išsilavinusių ūkininkų nebenori paveldėti ir intensyvią masinių produktų gamybą orientuoto tėvų ūkio. Jie baiminasi didelės priklausomybės nuo tokių sunkiai nuspėjamų procesų pasaulinėje ekonomikoje, kaip žemės ūkio produktų kainų svyravimai, prekybos pasaulinėje rinkoje liberalizavimas ir besivystančių šalių finansinio pajėgumo importuoti maisto produktus pokyčiai.

Mūsų atliktas sociologinis tyrimas taip pat parodė, kad jaunas žmones žemės ūkio veikla mažai domina. Štai ką pasakoja apklausti ūkininkai:

„*Jaunų yra labai nedaug, galima ant pirštų suskaičiuoti, ir dar liks pirštai laisvi. Žemės ūkyje yra juodas darbas, kuris neatsiperka. Geriau išvažiuoti į Airiją ar Norvegiją padirbėti 3 mėnesius, ir uždirbti tiek, kiek čia uždirbi per 3 metus*“ (ūkininkas V. B., 53 metų);

„*Kaimė jei yra vienas kitas iš jaunų žmonių, tai gaila į tą jaunimą ir žiūrėti. Yra daugiau mokyklinio amžiaus, o trupučiuką gudresni ir gabesni išvažiuoja iš tos Lietuvos ir nenori joje būti. Taip, kad praktiškai jaunimo nėra. O jei ir būtų, tai jis nėra suinteresuotas dirbti, jie greitesnio biznio nori – atvežt, parduot ir gauti pelną*“ (ūkininkas J. K., 67 metų).

Jeigu siekiame Lietuvos kaimą išlaikyti gyvybingą, tai planuodami ateitį, turėtume atsižvelgti į jaunimą, spręsti jaunimo pritraukimo į kaimą klausimą. Juk, kaip jau minėjome, Lietuvoje iki 36 proc. ūkininkų yra pensinio amžiaus, o jauni ūkininkai iki 40 m. amžiaus tesudaro 17 proc. Todėl reikia paklausti, kaip atrodys dauguma dabartinių ūkių po 10-15 metų? Ši problema aktuali ne tik Lietuvai, bet ir kitoms Vakarų šalims, net ir JAV.

4. Ūkininkavimo plėtros galimybės

Pasaulio ekonomika vystosi cikliška, tarsi sinusoide: pakilimas, nuosmukis, pakilimas, nuosmukis. Šiems svyravimams turi įtakos nedarnus ekonomikos valdymas, ekstensyvios gamybos skatinimas, įtakojančios perprodukcija, bankų veikla ir kiti veiksniai. Kiekvieno pakilimo metu išauga prekių paklausa, skatinanti gamybą. Tai įtakoja spartų bendrojo produkto augimą. Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto išnagrinėti statistiniai duomenys rodo, kad žemės ūkis lengviausiai pergyveno 2008 m. prasidėjusios finansinės krizės laikotarpį.

Lietuvos žemės ūkiui ir kaimui buvo gana palankūs 2012-ieji metai. Tai lėmė ir geros klimatinės sąlygos. Bendrosios žemės ūkio produkcijos, skaičiuojant palyginamosiomis kainomis, buvo pagaminta 13,8 proc. daugiau nei 2011 m. 2012-aisiais Lietuvos žemės ir maisto ūkis net 26,9 proc. padidino eksportą. Šalies žemės ūkio plėtrą skatino Europos Sąjungos ir nacionalinio biudžeto parama. 2012 m. žemės ūkyje, miškininkystėje ir žuvininkystėje sukurta pridėtinė vertė siekė 4,0 mlrd. Lt. Palyginti su 2011 m., ji išaugo net penktadaliu ir buvo didžiausia per 2008-2012 m. laikotarpį. Bendrosios pridėtinės vertės dalis sukurta žemės ūkyje, miškininkystėje ir žuvininkystėje 2012 m. siekė 3,9 proc., kai tuo tarpu 2008 m. – 3,6 proc., o 2009 m. dar mažiau – 2,8 proc. (Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2012, 2013).

Žemės ūkio ministerija informacija, kuri buvo gauta 2011 m. spalio mėn. atlikus gyventojų apklausą, siekiant išsiaiškinti jų požiūrį į kaimo ir žemės ūkio problemas bei Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. programą, parodė, kad į klausimą „Kokios perspektyviausios ekonomikos šakos Lietuvoje?“ 45 proc. respondentų paminėjo žemės ūkį ir 33 proc. – aukštųjų technologijų pramonę (kitos septynios šakos buvo minimos ženkliai rečiau). Respondentai atsakinėjo ir apie aktualiausias Lietuvos kaimo problemas. Daugiausia buvo minimas nedarbas – 50 proc. Respondentai, gyvenantys kaime, šią problemą minėjo dar dažniau – 74 proc. Kaip skaudi kaimo problema buvo nurodomas girtavimas – 21 proc. (Apklausos apie žemės ūkio politiką rezultatai, 2011). Aptariant įvairius kaimo plėtros politikos aspektus, buvo išsakyta, kad turi būti skatinamas ekologinis ūkininkavimas, o ūkininkams reikia mokytis kurti verslo planus ir pan. Taip pat paminėtinas klausimas apie jaunimą. „Vis dėlto žemės ūkio gamyboje turėtų dalyvauti jauni ūkininkai“ – taip teigė dauguma respondentų.

ES žemės ūkio ir kaimo plėtros politika numato pagalbą smulkiųjų ūkių savininkams. Šie ūkiai galės gauti išmokas pagal supaprastintus reikalavimus. Atsižvelgiant į pagrindinius uždavinius ES žemės ūkiui ir kaimo plėtrai 2014–2020 m. jau yra nustatytos ir Lietuvos žemės ūkio bei kaimo plėtros kryptys. Pagal pirmąją strateginę kryptį numatoma ypatingą dėmesį skirti, teikiant paramą smulkiems, vidutiniams ir naujai besikuriantiems ūkiams, nes mažieji ūkiai Lietuvoje sudaro didžiąją dalį visų Lietuvoje žemę deklaravusių ūkių. Tokių ūkių vaidmuo agrariniame sektoriuje yra reikšmingas. Juos būtina skatinti, teikiant paramą ne tik per tiesioginių išmokų sistemą, bet ir sudarant galimybę šiems ūkiams modernizuotis.

Smulkūs ūkiai skiriami į dvi kategorijas:

- 1) ūkius, kurių pagrindinės pajamos yra iš žemės ūkio veiklos;
- 2) ūkius, kuriuose žemės ūkio produkcija yra papildomas pragyvenimo šaltinis, kai nėra galimybių gauti daugiau pajamų iš kitų kaimo verslų.

Antrajai kategorijai taip pat priskiriami smulkūs ūkiai, kurių savininkai pagrindines pajamas gauna, dirbdami samdomą darbą. Apie smulkiųjų ūkių gyvavimą ūkininkas A. R. (59 metų) samprotauja taip: „*Kuo smulkesnis ūkis, tuo yra sunkiau gyventi. Tie smulkūs ūkeliai tikrai sunkiai gyvena, juos žinau. Pinigų neturi, technikos neturi, nėra pakankamai žemės, ir viskas. Žemės ūkis labai reiklus pinigams. Praktiškai taip ir bus, tiktai stambieji ūkiai gyvuos. O tiems smulkiems - neįmanoma. Mano požiūriu, nebeliko kam dirbti. Jaunimas visi išvažiuojo į užsienį. Kas bus po 10 metų? Ir jeigu jie nesugrįš iš Airijos ir visų ispanijų, tai bus viskas*”.

Mūsų tyrime apklaustų ūkininkų teigimu, didžiulė parama buvo europiniai pinigai, investicija į žemės ūkio valdų modernizavimą. Be šios paramos tokių ūkių Lietuvoje nebūtų. Tačiau jie turi laikytis tam tikrų ES nurodymų. Galbūt Lietuvos ūkininkams yra gana sunku laikytis bendrųjų ES reikalavimų, nes kitos šalys jau yra pasiekusios tam tikrą ūkininkavimo lygį anksčiau. Kai kuriose ES šalyse ūkininkai yra ypatingai pagerbti. Pavyzdžiui, Vokietijoje politikai labai gerbia savo šalies žemdirbius, nes, pasak jų, jie yra visuomenės stabilumo garantas, todėl svarbu, kad jų verslas klestėtų. Vokietijos žemės ūkio ministrė Ilse Aigner teigia, kad „žemės ūkis vis labiau priklauso nuo pasaulio rinkų. Kainos ir ateityje gali šuoliuoti neprognozuojamai, todėl valstybė remia ir privalės remti kokybišką produktų gamybą ir pasitelkti visą kompensacinių priemonių arsenalą, kad galėtų padėti žemdirbiams“ (cituota pagal: Jockus, 2010).

Vokietijos ministrei antrina ir mūsų šalies ūkininkai. Ūkininkas V. J. (55 metų) sako, kad „žemės ūkis visur yra sunkus, bet užsienyje nors pagarboje ūkininkas laikoma. O pas mus kas? Mužikas! Aš nežinau tokių ūkininkų, kurie nedejuotų, visi dejuoja. Nematau nieko geresnio. Pavyzdžiui, gyvulininkystėje, kaip matau ūkiuose ūkininkus dirbančius – tai baisi tamsa, šviesios dienos jie nemato. Užsienyje geriau. Ten nors tokio apiplėšimo nėra. Jei pakėlė kainą ūkininkams, tai perdurbėjai jos nepakelia. Pas mus dar suprastum, degalai, dar tepalai, bet trąšos, chemija, atsarginės detalės, pati technika, jų kainos svyruoja. Kol nebuvo Europos paramos, traktorius kainavo 200 tūkst. Lt., šiandien jis kainuoja 400 tūkst. Lt., nes 150 tūkst. Lt. gauni paramą. O jei be paramos man reikėtų nusipirkti pačiam, jau man du kartus brangiau kainuotų“.

Ūkininkė L. G. (51 metų) teigia, kad „žemės ūkis yra pats sudėtingiausias ir rizikingiausias verslas, kuris priklauso nuo gamtos, nuo technikos, laiko, produkcijos supirkimo kainų, kuro kainų. Todėl negali susiskaičiuoti pelno iš anksto... Dėl ūkininkavimo problemų galiu tik tiek pasakyti, kad didelių problemų nėra, jos visos yra išsprendžiamos. Negalima turėti problemų, jas reikia spręsti, be problemų žmogus negyvena. Sudėtinga, nelengva kaimo, kai fiziniam darbui reikia žmonių, o tų žmonių mažėja ir kad protingą žmogų pasamdyti ūkio darbams, kuris būtų ne pijokas - nelengva. Visų pirma - jis neturi sveikatos. Pavyzdžiui, vyras dar jaunas, bet jei jis nusigėręs, tai tokį pasamdžius, jis ir šakės negalės pakelti. Todėl yra sudėtinga šiuo klausimu... Kita svarbus klausimas ūkininkams toks, jog jiems tenka konkuruoti nelygiomis konkurencinėmis sąlygomis, ne visi gauna paramą. Parama daugiau sutelkta į stambiųjų ūkių stiprinimą”.

Darbas yra pagrindinė vertybė ir pajamų šaltinis. Kiekvienas darbas turi būti atitinkamai atlygintas, o to atlyginimo dydis išreikštas pinigais. Ūkininkas S. R. (56 metų) apie ūkininkavimą kalba taip: „*Pagrindiniai visą tą tokį norą dirbti, ūkininkauti išreiškia atlygis, kad už įdėtą darbą būtų atlyginta normaliai. Pavyzdžiui, nėra perspektyvos, nesimato, ką gausi, nėra garantijos, kokia bus už parduodamą produkciją kaina. Mūsų krašte yra daugiau galvijininkystės-pienininkystės ūkiai, parduodamas pienas. Tačiau pieno kainos labai svyruoja. Pernai kainos krito 15-20 ct., o elektros, degalų kainos didėjo, tuo pačiu didėjo pašarų gamybos sąnaudos, o parduodamos produkcijos kaina atvirkščiai - atitinkamai mažėjo. Pieno kaina yra 55 ct., o saliarika (dyzelinas - aut. pastaba)) - kelis kartus daugiau. Tai ir visa ekonomika. Didieji ūkininkai, kurie dalyvauja paramos ar kitose programose, yra daugiau pažengę, daugiau turi technikos, jiems lengviau, bet mažesniems – sunku. Nors mažesni ūkiai irgi dalyvauja programose, tačiau jų yra kur kas mažiau. Taigi didesnis dėmesys turi būti sukonzentruotas į mažesnių ūkių, kur yra 5-6 karvės ir 10 ha, kad žmonės galėtų pragyventi. O, be to, vis tik daugiau produkcijos surenkama iš tų mažesniųjų ūkių... Žvelgiant į kaimo ateitį, kaimas mažėja, daug tuščių kiemų, sodybu. Šiuo klausimu turėtų pasikeisti požiūris į kaimą, į darbą. Už darbą turėtų būti daugiau atlyginama. Nors ir gauname išmokas, bet pagal kitas ES valstybes mes jų gauname mažiau. Todėl ir galvoja jaunimas, užbaigęs mokslus, kaip išvažiuoti, nes mato, kad jokių perspektyvų kaimo nėra. Kaimas labai sensta, jaunimo mažai*”.

Tenka girdėti pranešėjus, pasisakančius įvairiose mokslinėse konferencijose ir kituose renginiuose apie pagalbą kaimui. Matome moksliniuose leidiniuose straipsnius, analizuojančius kaimo situaciją ir akcentuojančius paramą jam.

Dažniausiai publikacijose būna teiginiai apie tai, jog reikia kaime kurti naujas darbo vietas, plėtoti kaimo turizmą ir kitas ūkininkavimo formas. Tačiau kyla klausimas, kas tai turi daryti? Ar gali kaimas gyvuoti be žmonių? Kaip rodo kasmetiniai „Vermės“ leidyklos ekspedicijų tyrimai kaimo vietovėse, mūsų kaimai tuštėja, juose nebelieka žmonių, kurie galėtų kurti verslą, naujas darbo vietas. Vienas kitas jaunas ūkininkaujantis žmogus užsiima kaimo verslais, tačiau ir jie patys skundžiasi įvairiomis problemomis. Prisiminkime J. Avyžiaus romaną „Sodybų tuštėjimo metas“. Tai savitas XX a. epas, liudijantis baisų tautos lūžį. „Santvarkos laužė mus kaimuose, jame rovė šaknis. Svarbiausia, buvo darbo, ir jo nereikėjo ieškoti anapus Lietuvos horizonto...“ – rašoma romane. Dabar jau nebe toks laikmetis, jau nebe sodybų „tuštėjimo“ metas, nes sodybos kaimuose jau yra ištuštėjusios, t.y. tuščios. Be abejo, tam tikrą įtaką kaimui turėjo emigracija, kuri paviliojo jaunus žmones. Nebelikus kaime jaunimo užsidarė mokyklos, kitos kaimo kultūros įstaigos, nunyko infrastruktūra. Nebeliko kaime nei vaikų, nei darbininkų. Dabartinis kaimo vaizdas yra liūdnas: mažas gimstamumas, emigracija, nedarbas ir skurdas.

5. Kaimo gyventojų užimtumas ir nedarbas

Ekonomikos augimas labai priklauso nuo to, koks bus požiūris ir kaip bus reaguojama, didinant darbo jėgos kiekį, jos aktyvumą ir produktyvumą. Nagrinėjant darbo jėgos aktyvumo lygį tiek mieste, tiek kaime, paaiškėjo, kad jis nežymiai didėjo. Statistikos duomenys rodo, kad 2012 m., palyginti su 2008 m., mieste darbo jėgos aktyvumo lygis padidėjo nuo 60,4 proc. iki 60,9 proc., kaime sumažėjo nuo 52,4 proc. iki 47,9 proc. Užimtumo lygis mieste mažėjo nuo 57,4 proc. iki 54,1 proc., kaime – nuo 45,0 proc. iki 42,2 proc. Mažesnis kaimo gyventojų aktyvumas ir užimtumas sąlygoja mažesnes namų ūkių disponuojamas pajamas, lyginant su miesto gyventojų namų ūkiais. Vidutinės disponuojamosios pajamos vienam ūkio nariui per mėnesį 2012 m. kaime buvo penktadaliu mažesnės nei miesto. Mažos kaimo gyventojų pajamos lemia ir jų išlaidų struktūrą.

Pastarųjų metų sociologiniai tyrimai ir statistiniai duomenys rodo, kad viena pagrindinių grėsmių, su kuriomis susiduria dabartinio laikotarpio Lietuvos kaimas, yra nedarbas. Nutrūkus profesinei veiklai, susikomplicuoja žmonių gyvenimas: keičiasi nusistovėjusi gyvenimo tvarka, susiaurėja bendravimo aplinka, bedarbiai išgyvena nepasitikėjimą savimi, patiria psichologinę krizę. Tai ypač pavojinga tendencija, nes bedarbiai papildo nusivylusių gyvenimo vertybėmis žmonių gretas ir dažnai tampa vadinamųjų skurdo zonų gyventojais.

Statistikos departamento duomenimis kaime nedarbo lygis 2008 m. buvo 6,1 proc., mieste – 5,7 proc. Ypatingai aukštas nedarbo lygis tiek kaime, tiek mieste buvo 2010 m., tačiau vėliau šis rodiklis nuolat mažėjo. 2012 m. nedarbo lygis vėl išaugo: mieste nedarbo lygis sudarė 10,6 proc., o kaime – net 19,5 proc. Darbo jėgos aktyvumo lygis 2011 m. ES-27 šalyse sudarė 71,2 proc., 15-64 m. amžiaus asmenų grupėje – 64,3 proc. Nedarbo lygis ES-27 valstybėse buvo – 9,6 proc., jaunimo nedarbas – 21,3 proc., kai tuo tarpu Lietuvoje jaunimo nedarbo lygis siekė net 32,9 proc.

Jaunimas – ypatingo visuomenės dėmesio reikalaujanti socialinė grupė. Kaip pažymi „Center for European Policy Studies“ direktorius Daniel Gros, aukštas jaunimo nedarbas ES yra paaiškinamas ir tuo, ar jis teisingai yra matuojamas, nes statistika pateikia 15-24 m. amžiaus grupės nedarbą. 15-17 m. jaunuoliai dar ir neturėtų dirbti, nes dauguma jų mokosi, o aštuoniolikmečiai dar tik baigia mokyklas. Daug rimtesnė problema yra 20-24 m. grupėje, nes šiame amžiuje jaunimas ieškosi pirmojo darbo ir pradeda karjerą. Baigęs universitetus ir įgijęs teorinių žinių, jaunimas neturi kur jų pritaikyti, todėl dažnai grįžta mokytis, negalėdami rasti darbo. D. Gros teigia, kad toks jaunimo statistinis grupavimas nėra tikslus, todėl ir jaunimo nedarbas būtų žymiai mažesnis“ (Jaunimo nedarbas – dirbtinai sukurta problema? 2013).

Mūsų tyrime dalyvavęs ūkininkas V. J. (55 metų) sako: „Galbūt daugiausia nedirbančių yra jaunimo tarpe. Daug iš jų nepabaigia mokyklos, yra nekvalifikuoti, neturi patirties. Ir blogiausia tai, kad jie neieško darbo, nes gauna močiutės pensiją, laikosi ant tėvų pečių. Tačiau ne visas jaunimas yra blogas, yra ir gero. Ateina į mokyklą dirbti viešuosius darbus, sutvarko aplinką, vakarais sportuoja, bendrauja. Jie turi planų kažką veikti, o ne sėdėti sudėję rankas. Kai kurie norėtų išvykti padirbėti į miestus – Kauną, Vilnių, kiti nori įsidarbinti vietinėse firmose, bendrovėje“.

Lietuvos statistiniai duomenys rodo, kad 2012 m. bedarbių struktūroje didžiausią dalį sudarė bedarbiai turintys pagrindinį arba vidurinį išsilavinimą su profesine kvalifikacija. Šis rodiklis kaime siekė net 58,1 proc., o mieste kiek mažiau – 50,0 proc. Gana nemažą dalį bedarbių struktūroje sudarė bedarbiai su aukštoju arba aukštesnioju išsilavinimu: kaime jų buvo 7,9 proc., mieste – 21,4 proc. (Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2012, 2013). Tai rodo, kad miesto ir kaimo bedarbiai skiriasi savo išsilavinimu. Tačiau kartais netgi geras išsilavinimas negarantuoja sėkmingo įsidarbinimo. Kaimo vietovėse įsidarbinimo galimybės – daug mažesnės. Kaimo gyventojai neturi motyvacijos integruotis į darbo rinką, todėl kaime dažnas ilgalaikis nedarbas. Jų darbo ieškojimo įgūdžiai – menkesni. Daugumai pagrindinė kliūtis įsidarbinti yra išsilavinimo ir profesinių gebėjimų stoka. Pačių bedarbių manymu, įsidarbinimo galimybes pagerintų paklausios profesijos įgijimas, kvalifikacijos kėlimas ar persikvalifikavimas, mokėjimas prisistatyti darbdaviui, pagalba vertinant profesinius gebėjimus.

Pagrindinis šiandieninės ekonomikos ir socialinės plėtros variklis – inovacijų diegimas. Tačiau tai priklauso nuo naujų žinių įgijimo. Gyventojų mokymasi atspindi „Mokymosi visą gyvenimą“ lygio rodiklis, rodantis kuri dalis 25-64 m. amžiaus gyventojų dalyvavo formaliaje arba neformaliajame mokyme. Lietuvos kaime, lyginant su miestu, šis rodiklis yra daug žemesnis: 2012 m. besimokančių 25-64 m. amžiaus kaimo moterų dalis sudarė 2,6 proc. o vyrų

– tik 1,8 proc., kai tuo tarpu mieste besimokančių moterų buvo 7,3 proc., vyrų – 5,7 proc. (Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2012, 2013). Kaimo gyventojams ypač svarbu gilinti žinias ir įgūdžius dalyvaujant mokymosi visą gyvenimą procese. 7-jame XX a. dešimtmetyje suformuluotos žmogiškojo kapitalo teorijos požiūriu geras išsimokslinimas ir profesinis pasiruošimas lemia žmogiškųjų išteklių kokybę ir yra svarbus šalies ekonominio klestėjimo veiksnys.

6. Skurdo problema kaime

Netolygus pajamų ir turto pasiskirstymas, mažos pajamos sukelia neigiamą socialinį-ekonominį reiškinį – skurdą. Jo lygis yra skirtingas įvairiose visuomenės grupėse ir gyvenamosiose vietovėse. Ekonominė prasme skurdas suprantamas kaip pajamų nepakankamumas. Skurdas apibrėžiamas kaip pajamų ir kitokių išteklių (materialinių, kultūrinių, socialinių), užtikrinančių Lietuvos visuomenei priskirtinus gyvenimo standartus, neturėjimas. Šalia skurdo, kuris reiškia materialinio aprūpinimo trūkumą, egzistuoja ir socialinė skurdo problema, nes dėl ekonominių sunkumų yra uždarytos aukštesnio gyvenimo sritys.

Oficialiais duomenimis skelbiama, kad Lietuvoje ekonominė situacija gerėja, tačiau skurdo lygis nuo 1997 m. beveik nekinta ir siekia apie 20 proc. (2011 m.). Žlugus kolektyviniams ūkiams daug žmonių neteko darbo ir atsidūrė ties skurdo riba arba net žemiau jos. Atkūrus nepriklausomybę 1990 m. buvo priimtas gyventojų pajamų garantijų įstatymas, kuriame apibrėžta minimalaus gyvenimo lygio (MGL) sąvoka, garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių tenkinimo lygį. Tačiau MGL nebuvo tinkamai indeksuojamas.

Pagrindinės skurdo priežastys Lietuvoje yra tos pačios, kaip ir visoje Europoje: nedarbas, menkas išsilavinimas, mažos neefektyvių ūkių pajamos, nepilnos šeimos ir t.t. 2011 m. mieste skurdo lygis buvo 14,7 proc., o kaime – net 30,7 proc. Skurdo rizikos lygis 2011 m. mūsų šalyje siekė 20 proc. Palyginti su 2010 m., jis sumažėjo 0,2 procentinio punkto, tačiau 2011 m. dar apie 660 tūkst. šalies gyventojų gyveno žemiau skurdo rizikos ribos. Skurde dažniau atsiduria tie asmenys, kurie gyvena namų ūkiuose, kuriuos sudaro vienas suaugęs asmuo ir išlaikomi vaikai (skurdo rizikos lygis siekia 42,4 proc.), taip pat du suaugę asmenys su trimis ar daugiau vaikų (33,1 proc.) ir vieni gyvenantys asmenys (26,9 proc.). Disponuojamąsias pajamas, mažesnes už skurdo ribą, mieste gavo 14,7 proc. (didžiuosiuose miestuose – 12,6 proc., kituose miestuose – 17,9 proc.), kaime – net 30,7 proc., t.y. beveik kas trečias gyventojas.

Palyginti su 2010 m., skurdo rizikos lygis mieste sumažėjo 1,5 proc., o kaime padidėjo 2,3 proc. Dideliam skurdo rizikos lygiui kaime įtakos turėjo tai, kad į pajamas nebuvo įskaičiuotos iš žemės ūkio veiklos gautos pajamos natūra, kurios buvo gana svarbios nemažai daliai žemdirbių ir kitų kaimo namų ūkių. Skurdo rizikos riba 2011 m. buvo 691 Lt per mėnesį vienam gyvenančiam asmeniui ir 1452 Lt šeimai, kurią sudaro du suaugusieji ir du vaikai iki 14 metų amžiaus (Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2011, 2012).

Ūkininko V. B. (58 metų) teigimu, „daugiausia skurdas, ko gero, yra bedarbių šeimose. Daug turime asocialių šeimų, kuriose paplitęs skurdas: tėvai girtauja, vaikai apleisti, neprižiūrėti, palikti. Pavyzdžiui, penkių asmenų šeima gauna 200 litų pajamų, ir dar tėvai mėgsta išgerti. Turi pieno, užsiaugina bulvių, dar pasivažinėja, pasivagia. Taip ir gyvena. Prisimenu vieną tokį įvykį. Važiavo žmonės žiemą pasiimti vaikų, jų tėvai buvo išvykę. Vyriausiam vaikui buvo 11 metų, mažiausiam – gal 4 metai. Namuose šalta, nėra malkų, vaikai alkani, palikti vieni. Tai ten jiems pečių kūrė, tuos vaikus maitino. Ir tai ne vienintelis toks įvykis. Daug turime šeimų, kurioms reikalinga ne tik materialinė, bet ir psichologinė pagalba“.

Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų sistemos taikymo, išskyrus pensijas, mieste sudarė 14,7 proc., kaime – 44,2 proc. Skurdo rizikos lygio iki socialinių išmokų ir po socialinių išmokų skirtumas rodo, kokią įtaką skurdo rizikos mažėjimui turi socialinės išmokos.

Koks skurdo rizikos lygis asmenų (18 metų ir vyresnių) pagal užimtumą 2007-2011 m., matome iš žemiau pateiktų duomenų:

1 lentelė

Asmenų (18 m. ir vyresnių) skurdo rizikos lygis pagal užimtumą 2007-2011 m. (proc.)

Nr.	Užimtumo statusas	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.
1.	Dirbantieji	8,0	9,3	10,4	12,3	10,1
2.	Bedarbiai	57,5	51,0	54,3	55,6	53,1
3.	Senatvės pensininkai	29,8	30,8	27,6	13,3	14,8
4.	Kiti neaktyvūs asmenys	29,0	31,5	33,5	29,9	29,1
5.	Iš viso pagal užimtumo statusą	18,3	19,2	19,8	19,5	19,0

Šaltinis: Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2011 (2012). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas.

Su materialiniu nepriteklumi 2011 m. susidūrė 34,7 proc., o su dideliu materialiniu nepriteklumi – 18,5 proc. gyventojų. Iš žemiau skurdo ribos esančių asmenų su materialiniu nepriteklumi susidūrė 59 proc. Asmenys, gyvenantys skurdo rizikoje ir susiduriantys su materialiniu nepriteklumi, 2011 m. sudarė 11,9 proc. gyventojų, o gyvenantys skurdo rizikoje ir susiduriantys su dideliu materialiniu nepriteklumi – 7,2 proc. Skurdo rizikoje

gyvenantys ir su materialiniu nepriteklumi susiduriantys asmenys mieste sudarė 8,7 proc., kaime – 18,3 proc. gyventojų, o susiduriantys su dideliu materialiniu nepriteklumi – atitinkamai 5,4 proc. ir 11 proc. (Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2011, 2012).

7. Ūkininkų finansinė padėtis

Pagrindinis ūkininko tikslas – ne tik pasigaminti produktus šeimai prasimaitinti, bet ir gauti pajamų iš savo veiklos. Ūkininkų ūkių pajamos – tai pinigų suma, gaunama plėtojant tam tikrą žemės ūkio veiklą. Tačiau įvairiuose šaltiniuose ūkininkų ūkių pajamos apibrėžiamos skirtingai. D. Kšivickienė ir E. Ribašauskienė (2007) akcentuoja, kad „ūkininkų pajamos – tai visa bendrosios žemės ūkio produkcijos vertė, atėmus gamybinės (materialinės) sąnaudas tai produkcijai pagaminti“. Prie ūkininkų ūkio pajamų yra pridedama taip pat parama, gauta iš ES lėšų. Be to, ūkininkai gali turėti ir ne žemės ūkio pajamų. Kaip rodo 2011 m. surašymo duomenys, apie trečdalis ūkininkų turi kitų, ne su žemės ūkiu susijusių, pajamų. Jos taip pat yra pridedamos prie bendros pajamų sumos.

Dėl žemės ūkio sektoriaus specifiškumo, žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų bei kitų įtakojančių veiksnių, lemiančių tam tikrą naudą šioje veikloje, ūkininkų būsimas pajamas nuspėti neįmanoma. Tačiau kiek iš tikrųjų ūkininkai uždirba? Realūs skaičiai statistikoje nepateikiami, bet galime teigti, kad jų finansinė padėtis išties sunki, nes iš esmės visą savo uždirbį jie turi investuoti į savo veiklą. Kita vertus, ūkis ūkiui nelygus. Vieni, ūkininkaujantys ir mažame plote, sugeba dirbti pelningai, o kiti skursta net valdydami didelius plotus. Tai lemia pasirinkta ūkio specializacija, turimos technikos priemonės, šeimos narių bei kitų partnerių darbas ūkyje, vietovės sąlygos ūkininkavimui, investicijos ir daugelis kitų veiksnių.

Iki įstojimo į ES Lietuvos ūkininkai buvo remiami iš nacionalinio biudžeto. Jie sunkiai vertėsi, tačiau vis dėlto išgyveno be europinės paramos, dotacijų ir kompensacijų. Pradiniame ūkininkų ūkių kūrimosi procese ūkiai buvo mažesni nei dabartiniu laikotarpiu. Šiuo metu yra ūkininkų, kurie valdo šimtus ar net tūkstančius hektarų. Be to, ūkininkas negali stovėti vietoje, jis privalo tobulėti, siekti pažangos. Praėjo tas laikas, kai žemę ūkininkas įdirbdavo arkliais. Dabar neretame ūkyje matome modernius užsienietiškus traktorius ir kitą techniką. Juose taikomos modernios technologijos.

Kokia yra ES teikiamos paramos nauda? Atsakyti į šį klausimą galima, remiantis tiek mūsų atliktu tyrimu, tiek ankstesnėmis kitų tyrėjų apklausomis. Mūsų tyrime didžioji dauguma dalyvavusių informantų teigiamai vertino teikiamą ES paramą. Žemės ūkio ministerijos duomenimis (atlikus visuomenės nuomonės tyrimą), 69 proc. kaimo respondentų pasisakė, kad ES parama yra labai svarbi.

Šiuo metu oficialiuose ES dokumentuose pažymima, jog ūkininkavimas nėra pelninga veikla, todėl svarbu teikti visokeriopą pagalbą ūkiams, o ypač tiems, kurie ūkininkauja nepalankiose ūkininkavimui vietovėse. Tačiau, iš kitos pusės, jeigu ūkininkui būtų mokama derama kaina už pieną, bulves, mėsą ir kitą produkciją, ši veikla būtų pelninga. Tačiau lyginant ūkininkų produkcijos supirkimo kainas ir maisto produktų kainas prekybos centruose išryškėja, kad perdirbėjams, o ypač prekybininkams naudinga išlaikyti kainų kontrolę ir iš to pelnytis, tuo tarpu ūkininkus neva tikslinga „šelpiti“ išmokomis, dotacijomis ir kompensacijomis, nes jos mokamos iš valstybės biudžeto, t.y. iš pirkėjų kišenės.

Bendrovės „PZU Lietuva“ užsakymu 2013 m. mūsų šalyje atlikta apklausa taip pat parodė, kad mažiausiai saugūs dėl savo finansinės padėties jaučiasi ūkininkai. 31 proc. apklaustųjų savo pajamas vertina kaip nestabiliausias. Finansiškai saugiau nei ūkininkai jaučiasi net bedarbiai (34 proc.) ir namų šeimininkės (38 proc.) (Lietuvoje finansiškai nesaugiausi – ūkininkai, 2013). Mūsų tyrimo metu taip pat buvo siekiama sužinoti, kaip informantai patys vertina savo šeimos ir ūkio gerovę. Ūkininkai dažniausiai atsakė, kad jų finansinė situacija yra nestabili: ji priklauso nuo žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų, nuo gamtos sąlygų ir kitų veiksnių.

2 lentelė

Tyrimo informantų savo dabartinio gyvenimo vertinimas

Nr.	Teiginys	Skaičiais
1.	Reikia susitaikyti – nieko negaliu pakeisti	4
2.	Kaip įstengiu, taip gyvenu	25
3.	Dabartinė padėtis žemina mano orumą	7

8. Kaimo gyventojų emigracija

Kaimas sensta, nes jauni, darbingi ir aktyvūs gyventojai išvyksta ne tik iš kaimo, bet ir iš Lietuvos. O tu, kurie liko, ir jėgos, ir galimybės dažniausiai nebeleidžia efektyviai ūkininkauti. 2012 m. iš kaimo į miestą gyventi persikėlė 21,3 tūkst., o į kaimą iš miesto – 18,4 tūkst. žmonių. Lyginant 2012 m. ir 2008 m. paaiškėjo, kad kasmet išvykstančių iš kaimo į miestą žmonių skaičius padidėjo nuo 17,3 tūkst. iki 21,3 tūkst. Mūsų tyrimo duomenimis penktadalis apklaustųjų norėtų išvykti gyventi ar dirbti kitur: į Lietuvos didmiesčius (Kauną, Vilnių) bei kitas valstybes. Geidžiamiausios įsidarbinimo vietos užsienyje yra Norvegija, JAV, Didžioji Britanija, Vokietija, Danija. Norą emigruoti sąlygoja siekis pagerinti savo gyvenimo sąlygas. Ūkininkas A. R. (59 metų) pasakoja: „Pastaraisiais

metais mūsų krašte kasmet iš kaimo išvyksta vis daugiau darbingo amžiaus žmonių. Daugiausia kaimus palieka jauni žmonės, nes jiems gyvenimas kaime tampa nebeperspektyvus. Vieni važiuoja į Vilnių, Kauną, kiti – į užsienį. Kaimeliai sensta. Labiausiai liūdna dėl to, kad išvažiuoja gabiausiai ir aktyviausiai žmonės“.

Galima būtų sakyti, jog emigracija yra kiekvieno asmeninis reikalas, tačiau ji daro didelį poveikį visuomenei: mažėja gyventojų ir darbingo amžiaus žmonių skaičius, išvyksta aukštesnės kvalifikacijos žmonės. Jaunesnių žmonių migracija į miestus sendina šalies kaimus. Viena iš galimų kaimo atgimimo prielaidų yra ta, kad į šias vietas sugrįžtų arba atvažiuotų daugiau jaunimo. Tai paskatintų socialinę ir kultūrinę veiklą, naujų verslų plėtotę. Tačiau tai, deja, lieka kaip neapibrėžtos ateities tikimybė. O šiuo metu, kaip rodo ir mūsų tyrimai, emigracija net skatinama, kaip neva mažinanti bedarbių. Tačiau duomenys apie tai, kiek mūsų valstybės biudžetas prarado, netekęs mokesčių mokėtojų, nėra pateikiami. Valstybės, į kurias atvyksta imigrantai, greitai turteja, nes atvykusieji neretai sutinka dirbti už mažesnę atlyginimą negu vietiniai. Be to, beveik nereikia investuoti į imigrantų išsilavinimą. Kalbos apie laisvą darbo jėgos judėjimą iš tikrųjų maskuoja globalizmo siekius, kuriuos įgyvendina ir ES, vis labiau tampanti ne lygiateisių valstybių sąjunga, o unitarinė valstybė. Globalizmui naudinga paversti Lietuvą pigios, bet alkanos darbo jėgos šaltiniu.

9. Ekologinis ūkininkavimas

Lietuvos žemdirbių persiorientavimas nuo masinės ir kuo pigiau pagaminamos į sveikuolių poreikius atitinkančios ir operatyviai vartotojui pristatomos produkcijos gamintojus naudingas ne tik vartotojams, bet ir patiems žemdirbiams. Tačiau šis procesas sunkiai įsivaizduojamas be valstybės paramos. Vis didėjanti ekologiško maisto paklausa reikalauja keisti industrines augalininkystės ir gyvulininkystės technologijas ekologiškomis. Vartotojų siekis maitintis kuo šviežesniais produktais reikalauja priartinti jų augintojus prie vartotojo ir sukurti visai kitokią šių produktų prekybos sistemą. Pavyzdžiui, šiandien plinta ir populiarėja mobilūs turgeliai, prekyba ūkyje, produktų pristatymas į namus, prekyba internetu ir pan. Sveiko maisto ir gamtą tausojančių ūkininkavimo būdų poreikis yra akivaizdus, bet didelė vartotojų dalis dar nėra pasirengusi brangiau mokėti už sveikesnę maistą.

Lietuvos kaimo politikos formuotojams labai svarbu žinoti vartotojų poreikius, kuriant paramos sistemą. Parama produktams gali būti teikiama europiniu ar nacionaliniu lygmeniu pagal pripažintas kokybės schemas, kurios pagerintų Lietuvos gyventojų mitybą, o produkcijos gamintojams leistų susikurti ilgalaikį verslą. Žaliojo judėjimo idėjos XXI a. labai išpopuliarėjo ir gali būti apibūdintos kaip visuomeninis judėjimas. Šį judėjimą skatina tokie veiksniai kaip globalūs klimato pokyčiai ir akivaizdūs neigiami industrinės žemdirbystės poveikio aplinkai padariniai (Žalioji knyga. Lietuvos kaimo ateitis, 2010).

Per mūsų atliktas ūkininkų apklausas nustatėme, kad tarp informantų nemažai yra ekologiškai ūkininkaujančiųjų. Apklausti ūkininkai į klausimą „Kodėl imasi ekologiškai ūkininkauti?“ atsakė, jog dėl to, kad įkainiai už pagamintą produkciją yra didesni nei įprastiniame ūkininkavime. Ekologinis ūkininkavimas nėra būtinybė ar prievolė ūkininkaujantiems, o tiesiog ūkininkavimo rūšis, galinti duoti pelno.

Ekologinis ūkininkavimas skiriasi nuo kitų ūkininkavimo būdų ir tuo, kad tokie ūkiai privalo laikytis griežtų standartų. Norint gauti didesnę derlių, reikia dirbti natūraliais būdais. Lietuvoje 2012 m. sertifikuotos ekologinės gamybos plotas buvo 162,7 tūkst. ha. Lyginant su 2011 m., šis plotas padidėjo 3,0 proc., tačiau ūkių skaičius šiek tiek sumažėjo – 3,3 proc. 2012 m. buvo priskaičiuojama 2511 ekologinių ūkių. Ekologiniai ūkiai stambėja. Vidutinis sertifikuoto ūkio dydis (įskaitant žuvininkystės ūkius) šiuo metu sudaro 64,8 ha ir yra didesnis nei įprastas šalies ūkininkų ūkis (Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2012, 2013).

Išvados

1. XX a. pradžioje ES kaimuose gyveno 85 proc. gyventojų, XXI a. pradžioje – apie 51,7 proc. gyventojų. Mažiausia kaimo gyventojų yra ekonomiškai stipriose šalyse – vidutiniškai 25,5 proc., o daugiausia jų – ekonomiškai silpnose šalyse – vidutiniškai 57,9 proc. ES kaimo vietovėms priskiriama per 77 proc. ES teritorijos: 47 proc. užima dirbama žemė, 30 proc. – miškai. Dalis žemės ūkio paskirties plotų ES yra kalnų vietovėse, kurių gamtinės sąlygos apsunkina ūkininkavimą.

2. Europos Sąjungoje yra 12 mln. ūkininkų, kuriems ūkininkavimas yra pagrindinė veikla. Žemės ūkio sektoriuje sukuriama 6 proc. ES BVP, veikia 15 mln. įmonių, kuriose dirba 46 mln. žmonių. ES verčiamasi pačia įvairiausia, tarp jų intensyviaja, įprasta, ir ekologine žemdirbyste.

3. Dėl darbo sunkumo ir dėl to, kad norint pradėti ūkininkauti reikia nemažų investicijų, Europoje ūkininkų mažėja. 30 proc. ūkininkų yra vyresni nei 65 m. ir tik 6 proc. – jaunesni nei 35 m. Pastebima, kad nuo 2000 m. ūkininkų skaičius sumažėjo 9 proc., o jaunųjų ūkininkų – net 45 proc.

4. Bendroji žemės ūkio politika (BŽŪP) Europos ūkininkams sudaro sąlygas patenkinti Europos gyventojų poreikius. Bendroji žemės ūkio politika numato skirti lėšas šioms sritims: ūkininkų pajamoms ir tvarios ūkininkavimo veiklos rėmimui; rinkos rėmimo priemonėms; kaimo plėtros priemonėms.

5. Kaimas – istoriškai susiklostęs teritorinis (Lietuvoje iki 1945 m. ir administracinis bendruomeninis) vienetas su gyveniete, kuri mažesnė nei miestas. Kaimo samprata iš esmės pasikeitusi. Klasifikacija „kaimas-miestas“ neatspindi Lietuvos ekonominės, socialinės ir demografinės regionų įvairovės. Todėl naudojamos ir kitos sąvokos:

„kaimiškumas“, „kaimo regionas“, „pusiau kaimo regionas“ ir t.t. Lietuvoje 2012 metais buvo apie 20 tūkst. kaimų. Dabartiniu metu juose gyvena trečdalis visų Lietuvos gyventojų. Vyrauja nedideli kaimai – beveik 40 proc. sudaro kaimai, turintys iki 9 gyventojų.

6. Lietuvos kaimiškose vietovėse ir toliau mažėja gyventojų. 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis, šalyje kaimuose gyveno 1151,8 tūkst. gyventojų. 2012 m. pradžioje kaime bendras gyventojų skaičius buvo 999 tūkst. Nuo 2001 m. iki 2012 m. kaime gyventojų sumažėjo beveik 153 tūkst.

7. Ūkininkų ūkių registro duomenimis, Lietuvoje 2013 m. sausio 1 d. buvo registruoti 113,8 tūkst. ūkininkų ūkiai, o vidutinis ūkio dydis siekė 9,6 ha. Ūkininkų ūkių skaičius šalyje 2013 m. sausio 1 d., palyginti su 2012 m. liepos 1 d., padidėjo 1138 ūkiais. Pagal ūkininkų amžių 47 proc. sudaro ūkiai, kuriuose ūkininkauja asmenys nuo 41 iki 65 metų amžiaus, 17 proc. sudaro jaunieji ūkininkai – asmenys iki 40 m. amžiaus, o 36 proc. ūkininkų yra vyresni nei 65 m. amžiaus. Pagal žemės plotą daugiausia Lietuvoje vyrauja smulkūs ūkiai, kurių plotas yra nuo 3 iki 10 ha. Jų skaičius sudaro 41 proc. visų ūkininkų skaičiaus.

8. 2012 m. Lietuvos žemės ūkyje, miškininkystėje ir žuvininkystėje sukurta pridėtinė vertė siekė 4,0 mlrd. Lt. Lyginant su 2011 m., šis rodiklis išaugo net penktadaliu ir buvo didžiausias per 2008–2012 m. laikotarpį. Bendrosios pridėtinės vertės dalis sukurta žemės ūkyje, miškininkystėje ir žuvininkystėje 2012 m. siekė 3,9 proc., kai tuo tarpu 2008 m. – 3,6 proc., o 2009 m. dar mažiau – 2,8 proc.

9. Reformuojamoje BŽŪP yra pateikiama dviejų ramsčių struktūra, pagal kurią bus vadovaujama si teikiant paramą. Pirmasis ramstis apima tiesiogines išmokas, paramą ūkininkams ir krizių valdymą, antrasis – kaimo plėtros programą. Reformuojami žemės ūkio paketo dokumentai yra tiesiogiai susiję su strategija „Europa 2020“. 2014–2020 m. laikotarpiu iš ES biudžeto pirmajam ramsčiui numatyta skirti 281,8 mlrd. eurų (973 mlrd. Lt), o antrajam ramsčiui planuojama skirti 89,9 mlrd. eurų (310,4 mlrd. Lt).

10. Smulkiųjų ūkininkų rėmimui ES žemės ūkio ir kaimo plėtros programa numato skirti išmokas pagal supaprastintus reikalavimus. Atsižvelgiant į pagrindinius uždavinius ES žemės ūkiui ir kaimo plėtrai 2014–2020 m., nustatytos ir Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros kryptys. Pagal pirmąją strateginę kryptį numatomas ypatingas dėmesys mulkiems, vidutiniams ir naujai besikuriantiems ūkiams, nes mažieji ūkiai Lietuvoje sudaro didžiąją dalį visų Lietuvoje žemę deklaravusių ūkių.

11. Mūsų tyrime apklaustų ūkininkų teigimu, didžiulė parama buvo „europiniai pinigai“. Investicijos į žemės ūkio valdų modernizavimą – didelė parama Lietuvos ūkiams. Lietuvos ūkininkams yra sunku laikytis visų ES politikos reikalavimų, nes kitos šalys daug anksčiau pasiekė aukštesnį ūkininkavimo lygį.

12. Ekonomikos augimas priklauso nuo to, kaip bus skatinamas darbo jėgos aktyvumas ir produktyvumas. 2012 m., palyginti su 2008 m., mieste darbo jėgos aktyvumo lygis padidėjo nuo 60,4 proc. iki 60,9 proc., o kaime sumažėjo nuo 52,4 proc. iki 47,9 proc. Užimtumo lygis mieste mažėjo nuo 57,4 proc. iki 54,1 proc., kaime – nuo 45,0 proc. iki 42,2 proc. Sprendžiant šį klausimą, svarbus kaimo gyvenimo modernizavimas, geresnių sąlygų sukūrimas, jaunųjų ūkininkų įtraukimas į ūkinę veiklą, darbingų gyventojų emigracijos stabdymas.

13. 2012 m. bedarbių struktūroje didžiausiąją dalį sudarė bedarbiai su pagrindiniu ir viduriniu išsilavinimu, turintys profesinę kvalifikaciją. Jų skaičius kaime siekė net 58,1 proc., o mieste kiek mažiau – 50,0 proc. Tad kaimo gyventojams ypač svarbu gilinti žinias ir įgūdžius, dalyvaujant mokymosi visą gyvenimą procese.

14. Ūkininkų apklausa parodė, kad tarp jų yra nemažai ekologiškai ūkininkaujančiųjų. Lietuvoje 2012 m. sertifikuotos ekologinės gamybos plotas buvo 162,7 tūkst. ha. Lyginant su 2011 m., šis plotas padidėjo 3,0 proc., tačiau ūkių skaičius šiek tiek sumažėjo – 3,3 proc. 2012 m. buvo priskaičiuojama 2511 ekologinių ūkių.

15. Viena iš pagrindinių grėsmių, su kuriomis susiduria dabartinio laikotarpio Lietuvos kaimas, yra nedarbas. 2012 m. nedarbo lygis mieste sudarė 10,6 proc., o kaime – net 19,5 proc. 2011 m. ES-27 šalyse nedarbo lygis buvo 9,6 proc., jaunimo nedarbas – 21,3 proc., kai tuo tarpu Lietuvoje jaunimo nedarbo lygis siekė net 32,9 proc.

16. Oficialiai skelbiama, kad Lietuvoje ekonominė situacija gerėja, tačiau skurdo lygis nuo 1997 m. beveik nekinta ir siekia apie 20 proc. (2011 m. duomenys). Pagrindinės skurdo priežastys Lietuvoje yra tos pačios, kaip ir visoje Europoje: nedarbas, menkas išsilavinimas, mažos neefektyvių ūkių pajamos, nepilnos šeimos ir t.t. 2011 m. Lietuvoje skurdo lygis mieste buvo 14,7 proc., o kaime – net 30,7 proc.

Rekomendacijos

1. Skatinti ir remti smulkiuosius ūkininkus, sudarant palankias sąlygas veiksmingiau pasinaudoti teikiama parama.

2. Siekiant išlaikyti stabilų kaimo vietovių gyventojų skaičių, į kaimo vietoves būtina pritraukti jaunąją kartą, suteikiant jai naujų bei alternatyvių galimybių plėtoti verslus kaime.

3. Užtikrinant efektyvų ūkininkavimą skirtingose vietovėse, reikėtų giliau pasidomėti ūkininkų ūkių rodikliais, juos aplankant, patariant ūkininkavimo klausimais, nes šiuo metu jie palikti vieni spręsti visas savo ūkinės veiklos problemas.

4. Pagerinti ūkininkų ekonominę situaciją ir spręsti kitas jų problemas, padėtų spartesnis kooperacijos plėtojimas.

Literatūra

1. Apklausa apie žemės ūkio politiką rezultatai. (2011). Parama kaimui. Prieiga per internetą: <http://www.paramakaimui.lt/puslapio-naujienos/707-apklausa-apie-zemes-ukio-politika-rezultatai>.
2. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Europos jaunųjų ūkininkų ateities (2011). Europos Sąjungos oficialusis leidinys. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:376:0019:0024:LT:PDF>.
3. Europos parlamentas dėl Bendrosios Žemės ūkio politikos ateities po 2013 m. (2010). Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2010-0204&language=LT>.
4. Europos teisės aktų santrauka. Prieiga per internetą: http://europa.eu/legislation_summaries/development/index_lt.htm
5. *Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2011* (2012). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas.
6. Jasaitis, J., Dužinskas, R., Ratkevičienė, V. (2007). Darni žemės ūkio ir kaimo plėtra Lietuvoje. *Lietuva Europos Sąjungoje: laimėjimai ir problemos*. Mokslinių straipsnių rinkinys, III, 168-183. Vilnius: VPU.
7. Jasaitis, J., Ratkevičienė, V. (2012). Kaimo situacijos pokyčiai – vienas iš svarbiausių iššūkių Lietuvos regioninei politikai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3 (27), 80-92.
8. Jaunimo nedarbas – dirbtinai sukurta problema? (2013). Prieiga per internetą: <http://myep.delfi.lt/opinion/jaunimo-nedarbas-dirbtinai-sukurta-problema.d?id=617129670>.
9. Jockus, A. (2010). Žemos kainos gniuždo Vokietijos fermerius. Prieiga per internetą: [http://www.valstietis.lt/Pradzia/Naujienos/Zemes-ukis/Zemos-kainos-gniužno-Vokietijos-fermerius](http://www.valstietis.lt/Pradzia/Naujienos/Zemes-ukis/Zemos-kainos-gniuздо-Vokietijos-fermerius).
10. Kaimas lūžio metais: Lietuvos žemdirbių sąjūdžio idėjų ir veiksmų dvidešimtmetis (2008). Sudarytojas M. Treinys. Lietuvos žemės ūkio universitetas. Kaunas: Akademija.
11. Kšivickienė, D. (2006). Kaimo gyventojų pajamų šaltiniai. *Rinkotyra. Žemės ūkio ir maisto produktai*, 4 (34), 101-109.
12. Kšivickienė, D., Ribašauskienė, E. (2007). Ūkinės veiklos įvairinimo kaime sociologinis vertinimas. *Žemės ūkio mokslai, Priedas*, 14, 19-26.
13. Lietuvoje finansiškai nesaugiausi – ūkininkai (2013). PZU pranešimai spaudai. Prieiga per internetą: http://www.pzu.lt/ziniasklaidai/pranesimai_spaudai/lietuvoje_finansiskai_nesaugiausi_ukininkai/p28.
14. *Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2012* (2013). Vilnius: LAEI.
15. Morkūnaitė, R. (2012). 50 metų ES žemės ūkio politikai – metas atsigrežti į jaunosius ūkininkus. Prieiga per internetą: <http://morkunaitė.lt/2012/12/06/r-morkunaitė-50-metu-es-zemes-ukio-politikai-metas-atsigrezti-i-jaunosius-ukininkus/>.
16. Ratkevičienė, V. (2007). Ūkininkų požiūris į žemės ūkio ir kaimo plėtrą narystės Europos Sąjungoje sąlygomis. *Lietuva Europos Sąjungoje: laimėjimai ir problemos*. Mokslinių straipsnių rinkinys, III, 184-198. Vilnius: VPU.
17. Ratkevičienė, V. (2008). Naujaisi Lietuvos ūkininkų situacijos pokyčiai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2 (11), 127-135.
18. Ratkevičienė V., Bagdanavičius J. (2009). Ūkininkų situacija: Tauragės ir Plungės rajonų atvejų analizė. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3 (16), 110-117.
19. Smulkieji ūkininkai turi galimybę pasinaudoti Europos Sąjungos parama. *Žemės ūkis. Žemės ūkio Ministerijos informacija*. 2009 m. sausis.
20. Poviliūnas, A. (2008). *Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius ir ūkininkijos ekonominė raida*. Monografija. Vilnius: LAEI.
21. Treinys, M. (2005). *Daugiafunkcinio kaimo plėtra. Lietuvos kaimo raida*. Vilnius: LAEI.
22. Uždavinienė, V., Ribašauskienė, E. (2002). Bendruomenių vaidmuo plėtojant kaimą. *Žemės ūkio mokslai*, 4, 85-91.
23. Ūkininkavimo Europoje apžvalga (2013). Prieiga per internetą: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-631_lt.htm.
24. Ūkininkų ūkių registro 2013 m. duomenys (2013). Prieiga per internetą: <http://www.vic.lt/?mid=213>.
25. Vaitekūnas, S. (2006). Kaimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
26. Visuomenės lūkesčiai dėl Lietuvos kaimo politikos (2010). Vilnius: LAEI.
27. Žemės ir maisto ūkio 2012 metų apžvalga (2012). Prieiga per internetą: http://www.zum.lt/zum/m/m_files/wfiles/file1050.pdf.
28. Žalioji knyga. Lietuvos kaimo ateitis (2010). Vilnius: LAEI.

Ratkevičienė V., Kocai E.

Socio-Economic Situation in Rural Lithuania: Farming Aspects

Summary

The aim of this article is to investigate socio-economic status of rural Lithuania aspects of the farmers' operating prospects. In order to investigate the specific problems of the current village and assess the situation, was examined Versme publishing initiative organized expeditions in our material collected while visiting the farm and to communicate with their owners and other inhabitants of those areas. Studies were carried out during the 2008- 2012 period. They covered the countryside, located Onuškis, Semeliškes, Aukštadvaris (Trakai district), Rietavas (Plunge), Bijotai, Upyna (district Šilalė), Skaudvilė (district Tauragė). The survey included a total of 36 informants, most of the farmers and their family members: 30 men and 6 women.

Lithuania rural area has many unsolved problems: not enough developed rural social infrastructure, low education level of the population and lack of qualifications, the uncertain future of the rural perspective, etc. It is these and other factors responds to economic and social status of the rural population, which influences decrease in employment, unemployment, demographic

destruction, migration, our standard of living and so on. The article analyses the Lithuanian rural socio-economic condition affecting farming: analysis of the common agricultural policy, youth in the farming business, farms Lithuania number of areas, labor force participation, employment, unemployment rate in urban and rural areas, poverty, emigration and other problems. Lithuanian rural areas continue to lose population. In 2012 the beginning of the total population of the village was 999 thousands. Since 2001 by 2012 rural population decreased by almost 153 thousands. One of the main threats faced by the current period of Lithuanian village is unemployment. In 2012 unemployment rate in rural areas was 19, 5 percent, youth unemployment rate was as high as 32, 9 percent. Farmers farm registry, Lithuania in 2013 1 st. january were registered 113, 8 thousand family farms. According to land Lithuania mainly dominated by small farms with an area of 3 to 10 hectares. Their number is 41 percent, the number of farmers 30 percent of farms under 3 hectares, and 18 percent farms with a total land area of 10 to 20 hectares. Major holdings consist of 2 percent.

If we are to maintain a viable Lithuanian village is planning for the future, we should take into account the young people tackle the youth of the village raising the issue. In Lithuania about 36 percent farmers are retirement age, and young people under 40 years of the age account for only 17 percent. It is therefore necessary to ask, how to look like most of the current holdings in 10-15 years? This is a problem not only in Lithuania, but also in other Western countries, including the United States.

Our study surveyed farmers said that the huge support was European money, as the investment in the modernization of agricultural holdings, and without it would not be such farms Lithuania. On the other hand, they are very restrained, must follow certain guidelines imposed on the EU. The EU's policy to adjust and maintain all the requirements of Lithuanian farmers may be too complex some other countries have already reached a certain level of farming much earlier.

The Common Agricultural Policy of the European farmers enables them to meet the needs of the population. Common Agricultural Policy funds are intended for the following areas: farmers' incomes and supporting sustainable farming practices, market support measures in the rural development measures. For the period 2014 -2020 from the EU's budget for pillar 1 provides indicated 281,8 billion's euro (973 LT), while the 2 pillar is planned to allocate 89,9 milliard. euro (310,4 LT). The Common Agricultural Policy and the benefits of historic reference levels for different households, different Member states and different regions of the support can be highly variable. Reducing disparities between the Member states, regions and farmers' support during the period 2014 -2020. One of the most important in 2013, adoption of the CAP reform. The aim is to make the CAP more equitable. Countries which joined the EU in 2004, and later, direct payments are based on a fixed amount per hectare which all the Member States, the same farmers. Therefore, Lithuanian farmers have repeatedly raised the issue of equalization payments to other EU Member States.

Keywords: agriculture, rural, farming, Common Agricultural Policy (CAP).

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2013 m. rugpjūčio mėn.; priimtas 2013 m. lapkričio mėn.

The article has been reviewed.

Received in August 2013, accepted in November 2013.